

מטרת השבת – השגת מנוחה במקומו

הרב בעז מלט

א. מרכזיות המקום בתורה ובשבת

ב. רשויות השבת

שיטה ראשונה

שיטה שניה

ג. עובדין דחול או מנוחת שבת

סיכום

בדברים הבאים ננסה להבין את דברי התורה "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שמות טז, כט) כאמירה רחבה לגבי ענינה של השבת בפרט וכאמירה משמעותית לחיינו ככלל, לראות כיצד ישעיהו הנביא ביאר ציווי זה, וכיצד באו חז"ל ולמדו הלכות רבות הנוגעות לצביונה של השבת מדברי הנביא. ננסה גם לעמוד על המקום הגדל והולך של ציווי זה בעיצוב אופיה של השבת בדורנו.

א. מרכזיות המקום בתורה ובשבת

מטבע האדם לחפש את מקומו, לרצות להשיג עונג, שלום ושלוה, ולהתחבר לנשמה.

מה הדרך להגיע לכך? האם אכן נדרש לנסוע עד להודו לשם כך?

המילה "מקום" תופסת מקום נכבד בחיינו ובתורה. מעבר לשימוש הפשוט, **המקום בתורה הוא מקום מפגש עם הקב"ה**. כך נאמר על אברהם אבינו: "וירא את המקום מרחוק" (בראשית כב, ד) כשהוא מתקרב להר המוריה, למקום ממנו הושתת העולם (ירושלמי יומא פ"ה, ה"ד) ובו נפגשים שמים וארץ. על יעקב אבינו נאמר "ויפגע במקום" כשהגיע לבית אל, למקום בו השיג את חלום הסולם, המחבר שמים וארץ¹. המפגש בינינו לבין ה' עוזר לנו למצוא את מקומו, כפי שיעקב אבינו השיג את חלום הסולם המבטא את אישיותו.

כך כותב שפת אמת²:

¹ יתכן שמדובר באותו המקום.

² ויצא תרס"א.

"וּיִפְגַּע בַּמָּקוֹם". פ"י מקום המיוחד לו והכיר את מקומו השייך לו. וזה המקום שורש כל המקומות כמ"ש שהכפיל כל ארץ ישראל תחת זה המקום שהוא מקום ביהמ"ק שורש כל המקומות והוא שייך ליעקב אבינו שהוא כמו כן בנפשות שורש כל הנפשות. ושוב מצאתי כדברים האלה בזוהר חדש".

בדברי חז"ל "המקום" הוא כינוי לריבונו של עולם. כך מבואר כינוי זה במדרש בראשית רבה (סח, ט):

"וּיִפְגַּע בַּמָּקוֹם" ר"ה בשם ר' אמי אמר: מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום? **שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו** מן מה דכתיב (שמות לג, כא): "הנה מקום אתי" הוי הקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו".

כותב סוד ישרים על התורה (תניינא) - פרשת כי תבוא:

"והיה כי תבוא אל הארץ. זהו שאמר הכתוב "ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתי ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עוולה לענותו כאשר בראשונה" (שמואל ב ז, י). **כי העיקר ממה שהאדם אינו בנייחא הוא רק כשאינו על מקומו**, כי אין לך אדם שאין לו מקום, וכל זמן שלא בא על זה המקום הוא מוטרד מאד... רק על ידי שאין מבורר להאדם מה ששייך לו, ורוצה ליקח לפעמים מה ששייך לחברו ולא ישיג אותו כי אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו, על ידי זה הוא מטריד מאד וביא לידי כעס מזה, כי נדמה לו שחבירו השיג ולקח את שלו... **ועיקר מקומו של אדם הוא כשמכיר בטוב שהשי"ת הוא מקומו של עולם**, שהוא מקיף את כל העולם דבר אינו יוצא מהיקפו ית' ומרצונו זה הוא מקומו של עולם".

השבת ומקומו של האדם

בפרשת בשלח אנו פוגשים את היחס בין שמירת השבת לבין מקומו של האדם (שמות טז, כט):

"**וְרָאוּ כִּי ד' נְתַן לָכֶם הַשְּׁבֵת עַל כֵּן הוּא נְתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לָחֶם יוֹמִים, שְׂבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ אֶל יְצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי**".

הפסוקים הללו מופיעים בתורה בהקשר למן שירד במשך ימות השבוע אך לא בשבת. במקום זאת, היה יורד ביום שישי כפליים. בכך התורה מסמנת לנו שבשבת עלינו להיות במקום שלנו ולא לצאת ממנו.

כיצד השבת מסוגלת לקשר אותנו למקום שלנו?

תשובה לכך ניתן אולי לקבל כשמתבוננים בעיון בפסוקים המתארים את סיום בריאת העולם (בראשית ב, א-ב):

”וַיִּכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם. וַיִּכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה”.

הפסוק מציין מחד גיסא שה' השלים את מלאכת הבריאה ביום השביעי, ומאידך גיסא מציין שבו ה' שבת מכל מלאכתו. לכאורה הדברים נראים סותרים.

מובא במדרש בראשית רבה (י, ט):

”ומה נברא בו לאחר ששָׁבַת? **שאנו ונחת, שלוה והשקט**”.

אור החיים הקדוש (בראשית ב, ג) מבאר על פי הזהר **שביום השבת נבראה נפש העולם**.

בעקבותיו כתב 'נתיבות שלום':

”**השבת היא עצמה בריאה, והיינו בריאה רוחנית הנותנת נשמת חיים בכל העולם**. כי בכל ששת ימי המעשה נבראו רק בריות גשמיות, השמים והארץ הים וכל אשר בס, ועדיין היו כל חלקי הבריאה בלא חיות, עד שבאה שבת הנותנת בכל הבריאה נפש ונשמה, ומשפיעה לכל חלקי הבריאה כח קיום וחיות חדשה לששה ימים נוספים”.

עד כה, למדנו שה' שבת ממלאכת בריאת העולם ביום השביעי ובזה ברא את המנוחה והנחת. את העוגן של העולם. את תכלית העולם. היעדר היצירה הגשמית, בה אנו אסורים ביום השבת, קשור בקשר חזק להופעה הרוחנית שאנו זוכים לקבל ביום קדוש זה. אפשר להשיג משהו מהרושם של מנוחה זו בברכת קדושת היום הנאמרת במנחה של שבת:

”אֵתָה אָחַד וְשִׁמְךָ אָחַד וּמִי כַעֲמֹד יִשְׂרָאֵל גּוֹי אָחַד בְּאָרֶץ. תִּפְאֶרֶת גְּדֹלָה וְעֲטָרַת יְשׁוּעָה יוֹם מְנוּחָה וּקְדוּשָׁה לְעַמֶּךָ נִתְּתָה. אֲבָרְהָם יִגְל, יִצְחָק יִרְנָן, יַעֲקֹב וּבְנָיו יְנוּחוּ בוֹ, מְנוּחַת אֶהְבָּה וּנְדָבָה, מְנוּחַת אֱמֶת וְאַמוּנָה, מְנוּחַת שְׁלוֹם וְשִׁלוֹה וְהַשְׁקֵט וְבִטָּח, מְנוּחָה שְׁלֵמָה שְׁאֵתָה רוּצָה בָּהּ, יִפְרִיּוּ בְנֶיךָ וַיִּדְעוּ כִּי מֵאֵתְךָ הִיא מְנוּחַתְּם וְעַל מְנוּחַתְּם יִקְדִּישׁוּ אֶת שְׁמֶךָ”.

הברכה הנפלאה הזו מחברת אותנו לחלום השלווה לה זקוק כ"כ העולם. לאור הצבת השבת כיום המנוחה והשלווה, אנו יכולים להבין למה נאמר בתורה: "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי”.

התורה לא פרטה את מלאכות השבת. היא צייתה "לא תעשו כל מלאכה", ואנו קבלנו במסורת שבעל פה מה הן המלאכות אבל התורה הוציאה מהכלל כמה מהן וציינה אותן במפורש: 1. הבערת אש. 2. אל יצא איש ממקומו. 3. חריש. 4. קציר³. ממילא יש להתבונן מה המיוחד באלו שאותן פרטה התורה. מדוע הדגישה התורה "אל יצא איש ממקומו”?

³ נחלקו חכמינו האם חריש וקציר נאמרו ביחס לשבת או לשמיטה.

יש מפרשים⁴ שהסיבה לכך כי היינו חושבים שאין זו כלל מלאכה, שהלא לא שינינו בגוף החפץ דבר בכך שהזזנו אותו למקום אחר (ולכן מלאכה זו נקראת מלאכה גרועה). אפשרות אחרת היא משום שהוא מאוד מרכזי וכולל שני חלקים; איסור יציאה מתחום שבת ואיסור העברת חפצים מרשות לרשות ביום השבת. יש שהסבירו זאת משום שאצל הקב"ה, **כל המלאכות הינן העברה מרשות לרשות**, וכך מביא "ליקוטי הלכות": "הקדמים התנא הוצאָה בְּרִישָׁא, כִּי כָּל הַמְּלָאכוֹת כְּלוּלִים בְּאַסוּר הוֹצָאָה מִרְשׁוֹת לְרְשׁוֹת" (הלכות שבת ז, ל).

מסכת שבת פותחת ביציאות השבת, וכך איסור הוצאה ויציאה מחוץ לתחום מהווה כותרת לכל עניין השבת. כך מסביר "ליקוט הלכות":

"וְשֶׁבֶת קְבִיעָא וְקִימָא, הֵינּוּ שְׂבִיחֵינִת שְׂבֵת, בְּחִינַת נְקֻדָּה הַקְּדוּשָׁה הַנִּלְיָה הִיא קְבִיעָא וְקִימָא בְּקֻדְשָׁתָהּ תְּמִיד וְאִינָה מְשֻׁתְּנֵינִת וְאִינָה יוֹצֵאת לְחוּץ לְעוֹלָם, וְעַל-כֵּן אִסוּר לְצֵאת בָּהּ לְחוּץ, דְּהֵינּוּ לְמִקְוֹמוֹת שְׂאִינָם נְקִיִּים וְכִיּוֹצֵא, כִּי הֵם בְּחִינַת אוֹר הַנְּקֻדָּה הַקְּדוּשָׁה בְּעֶצְמָהּ שֶׁהִיא קְבוּעָה בְּקֻדְשָׁה לְעוֹלָם בְּבִחִינַת שְׂבֵת, בְּחִינַת שְׂבִיתָה וְקְבִיעוֹת וְאִינָה יוֹצֵאת לְחוּץ לְעוֹלָם, בְּבִחִינַת 'אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בְּיוֹם הַשְּׂבִיעִי'⁵."

גם 'שפת אמת'⁶ ביאר באופן דומה:

"המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, 'והאכלתיך נחלת יעקב'. לא כאברהם שכתוב בו לארכה ולרחבה כו' אלא כיעקב שנאמר בו 'ופרצת ימה וקדמה' וכו'. **הענין הוא כי השבת הוא להיות עליית כל דבר לשורשו, כדכתיב 'אל יצא איש ממקומו ביום השביעי'**. וזה תכלית מעשה האדם למצוא המקום השייך אליו וממילא שורה בו ברכה ופרצת כו'. ז"ש 'הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה'. שהוא המקום השייך אליו."

אם נחזור לשאלות בהן פתחנו, נראה שניתן להתחיל להבין היכן לא נמצא את מקומנו; במלאכות ובענייני העולם הזה. היכן נמצא אותו? כך כותב הרב קוק⁷:

⁴ הובא בתוספות, ב ע"א ד"ה 'פשטי'.

⁵ הלכות תפילין ב ח, א. היו שניסו לטעון שאיסור המלאכה בשבת נועד למנוע טורח ויגיעה, ובדרך זו אף רצו להתיר מלאכות קלות כמו הפעלת חשמל וכדו'. הוצאה מרשות לרשות הינה קלה מאוד ובכל זאת אסרה אותה התורה. מכאן מוכח שאיסור מלאכה בשבת לא תלוי בגודל המאמץ והיגיעה. טענה זו שגויה אבל יש בה משהו; השבת אכן נועדה להביא אותנו למנוחה, אבל המנוחה לא נמדדת ברמת הטורח והיגיעה שלנו.

⁶ ויצא תרמ"ו.

⁷ אורות, זרעונים, "צמאון לאל חי".

”אי אפשר למצא מעמד מבוסס לרוח כי אם באויר האלהי. הידיעה, ההרגשה, הדמיון והחפץ והתנועות הפנימיות והחיצוניות שלהם, כולם מזקיקים את בני האדם שיהיו אֱלֹהִים דוקא. אז ימצאו את מלואם, את יחושם השוה והמניח את הדעת. אם מעט פחות מגדולה זו יבקש לו האדם הרי הוא מיד טרוף כספינה המטורפת בים, גלים סוערים מתנגדים זה לזה ידריכוהו תמיד מנוחה, מגל אל גל יוטל ולא ידע שלו. אם יוכל לשקע באיזה רפש עבה של גסות הרוח ועביות ההרגשה, יצלח לו למעט את אור חייו לאיזה משך זמן, עד שבקרבו ידמה שכבר מצא מנוח. אבל לא יארכו הימים, הרוח יחלץ ממסגרותיו והטירוף הקלעי יחל את פעלו בכל תוקף.

מקום מנוחתנו הוא רק באֱלֹהִים.”

בדברי הנביא ישעיה (נח, יג-יד) המנוחה הגשמית מגיעה עם המנוחה הרוחנית:

”אם תָּשִׁיב מִשְׁבֶּת רַגְלְךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶיךָ בְּיוֹם קִדְשֵׁי וְקִרְאתָ לְשֶׁבֶת עֲנֵג לְקִדּוֹשׁ ד’ מְכַבֵּד וְכַבְּדָתוּ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֲפָצֶיךָ וְדַבֵּר דָּבָר. אֲזוּ תִתְעַנֵּג עַל ד’ וְהִרְפַּבְתִּיךָ עַל [בְּמִתִּי] אֲרָץ וְהֵאֲכִלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אֲבִיךָ כִּי פִי ד’ דָּבָר.”

במילים אחרות, אומר הנביא, אם רצונכם להשיג עונג, נוחו במקומכם בשבת וחדלו מלעסוק בחפצכם או לדבר עליהם.

מפסוקים אלו נלמדו הרבה הלכות והדרכות להשגת המנוחה המיוחלת, כמובא במסכת שבת (ק"ג ע"א):

”וְכַבְּדָתוּ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ.” וְכַבְּדָתוּ — שְׁלֵא יְהֵא מְלַבּוֹשֶׁךָ שֶׁל שֶׁבֶת כְּמַלְבוֹשֶׁךָ שֶׁל חוֹל, וְכִי הָא דְרַבֵּי יוֹחָנָן קָרִי לְמַאֲנִיָּה ‘מְכַבְּדוֹתֵי’. ‘מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ’ — שְׁלֵא יְהֵא הִילּוּכְךָ שֶׁל שֶׁבֶת כְּהִילּוּכְךָ שֶׁל חוֹל. ‘מִמְּצוֹא חֲפָצֶיךָ’ — חֲפָצֶיךָ אֲסוּרִין, חֲפָצֵי שְׁמַיִם מוֹתְרִין. ‘וְדַבֵּר דָּבָר’ — שְׁלֵא יְהֵא דְבוּרְךָ שֶׁל שֶׁבֶת כְּדְבוּרְךָ שֶׁל חוֹל. דְבוּר אֲסוּר, הִרְהוּר — מוֹתֵר.”

ופסק הרמב"ם (הלכות שבת פכ"ד, ה"א):

”יֵשׁ דְּבָרִים שֶׁהֵן אֲסוּרִין בְּשֶׁבֶת אֲף עַל פִּי שְׂאִינָם דּוֹמִין לְמַלְאכָה וְאִינָם מְבִיאִין לִידֵי מְלָאכָה. וּמִפְּנֵי מָה נֶאֱסָרוּ מִשּׁוּם שְׂנֵאֲמַר ‘אִם תָּשִׁיב מִשְׁבֶּת רַגְלְךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶיךָ בְּיוֹם קִדְשֵׁי’ (ישעיה נח יג) וְנֵאֲמַר ‘וְכַבְּדָתוּ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֲפָצֶיךָ וְדַבֵּר דָּבָר’ (שם). לְפִיכֵךְ אֲסוּר לְאָדָם לְהִלָּךְ בְּחֲפָצָיו בְּשֶׁבֶת וְאֶפְלוּ לְדַבֵּר בְּהֵן כְּגוֹן שֶׁיִּדְבֵּר עִם שְׂתַפּוּ מָה יִמְכַר לְמַחַר אוּ מָה יִקְנֶה אוּ הֵיאֵךְ יִבְנֶה בֵּית זָה וּבֵאֵי זָה סַחֲרָה וְלָךְ לְמָקוֹם פְּלוֹנִי. כֹּל זֶה וְכִיוּצָא בּוֹ אֲסוּר שְׂנֵאֲמַר וְדַבֵּר דָּבָר דְבוּר אֲסוּר הִרְהוּר מְתֵר.”

גם השו"ע ושאר פוסקים פסקו הלכות אלו שעיקרן, בגזים יפים ומיוחדים לשבת, הליכה מתונה - הליכה של שבת, דיבור שונה מביום חול ועונג שבת.

בזהר (שמות מז ע"א) לומדים ממקרא זה הדרכות נוספות:

"וְקָרְאתָ לַשַּׁבָּת עֲנִי עֲנוּגָא דְכִלְא, עֲנוּגָא דְנַפְשָׁא וְגוּפָא עֲנוּגָא דְעֵלְאִין וְתַתְּאִין. וְקָרְאתָ לַשַּׁבָּת, מֵאִי וְקָרְאתָ? דִּיזְמִין לֵיהּ. כְּמָה דְאֵת אָמַר (ויקרא כג, ב), 'מְקָרְאֵי קִדְשִׁי, כְּלוּמַר, זְמִינִין, כְּמָה דְמְזַמִּין אוֹשְׁפִיזָא לְבֵיתֵיהּ. וְעַל דָּא 'וְקָרְאתָ לַשַּׁבָּת עֲנִי, דִּיזְמִין לֵיהּ, כְּמָה דְמְזַמִּין אוֹשְׁפִיזָא, בְּפִתּוּרָא מְתַקְנָא, בְּבֵיתָא מְתַקְנָא כְּדָקָא יְאוּת, בְּמִיכְלָא וּבְמִשְׁתַּנָּא כְּדָקָא יְאוּת, יִתִּיר עַל שְׁאָר יוֹמִין"⁸.

ראינו עד כאן, שהשבת שייכת אל המנוחה. תחילת הקשר מתחיל במנוחת ה' ביום השביעי לבריאת העולם. מנוחה זו נותנת לעולם את הפנים שלו, את הנפש שלו. המנוחה שבני האדם חולמים עליה נמצאת ביום השבת, במנוחת הנפש ובקשר שלנו עם הקב"ה.

ב. רשויות השבת

כפי שהזכרנו, מסכת שבת פותחת ביציאות השבת - העברת חפצים מרשות היחיד לרשות הרבים ולהיפך.

מה מסמלות רשויות אלה?

חז"ל עסקו בכך, וננסה להתבונן בשתי שיטות בדבריהם:

שיטה ראשונה: רשות היחיד - רשות השם, רשות הרבים - רשות בני האדם

מובא במסכת סוכה (ה ע"א):

"תַּנְיָא, רַבִּי יוֹסִי אוֹמַר: מְעוּלָם לֹא יִרְדָּה שְׂכִינָה לְמַטָּה (מעשרה), וְלֹא עָלָה מִשָּׁה וְאֵלֶיהוּ לְמָרוֹם, שְׁנַאֲמַר: 'הַשָּׁמַיִם שְׂמִים לֵה' וְהָאָרֶץ נְתַן לְבְנֵי אָדָם' (תהילים קטו, טז-יז). וְלֹא יִרְדָּה שְׂכִינָה לְמַטָּה? וְהַכְּתִיב: 'וַיֵּרֶד ה' עַל הַר־סִינַי' (שמות יט, כ); לְמַעַל מְעַשְׂרָה טַפְחִים. וְהַכְּתִיב: 'וַעֲמְדוּ רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם הַזֶּה וְהִזִּיתֶם' (זכריה יד ד)? לְמַעַל מְעַשְׂרָה טַפְחִים. וְלֹא עָלָה מִשָּׁה וְאֵלֶיהוּ לְמָרוֹם? וְהֵא כְּתִיב: וּמִשָּׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים' (שמות יט, ג)? לְמַטָּה מְעַשְׂרָה. וְהַכְּתִיב: (מלכים ב ב יא) 'וַיַּעַל אֶלֶיהוּ בְּסַעֲרָה הַשָּׁמַיִם'? לְמַטָּה מְעַשְׂרָה".

⁸ תרגום: 'וְקָרְאתָ לַשַּׁבָּת עֲנִי' - עֲנוּגָא שֶׁל הַכֹּל, עֲנוּגָא הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף, עֲנוּגָא לְעֵלְיוֹנִים וְלַתַּחְתּוֹנִים. 'וְקָרְאתָ לַשַּׁבָּת, מֵאִי וְקָרְאתָ? שְׂמִינִין אוֹתָהּ, כְּמוֹ שְׁנַאֲמַר 'מְקָרְאֵי קִדְשִׁי, כְּלוּמַר מְזַמִּינִים, כְּמוֹ מִי שְׂמִינִין אוֹרַח לְבֵיתוֹ. וְעַל זֶה 'וְקָרְאתָ לַשַּׁבָּת עֲנִי, שְׂמִינִין אוֹתָהּ כְּמוֹ שְׂמִינִינִים אוֹרַח, בְּשִׁלְחוֹן מִתְקוֹן וּבְבֵית מִתְקוֹן כְּרֵאוּי בְּמִאֲכָל וּבְמִשְׁתָּה כְּרֵאוּי יוֹתֵר עַל שְׁאָר הַיָּמִים.

כלומר, עשרה טפחים מפרידים בין עולמנו לעולמו של ה', בין העולם הגשמי לעולם הרוחני. ומצד שני רשות היחיד תחומה עולה עד לרקיע, וצריכה מחיצה של י' טפחים כדי להבדילה מרשות הרבים.

רשות הרבים לעומת זאת, תופסת רק עד עשרה טפחים וחפצים הנמצאים ברשות הרבים מעל עשרה טפחים נמצאים במקום פטור, ובדומה לרשות היחיד אין בו איסור טלטול ד' אמות.

כך מבאר רבי נתן תלמידו של רבי נחמן מברסלב⁹:

"כָּל הַמְּלָאכוֹת פְּלוּלִים בְּאֶסוּר הוֹצָאָה מֵרְשׁוּת לְרְשׁוּת, כִּי כָּל הַמְּלָאכוֹת הֵם בְּחִינַת בְּרוּרִים מֵרְשׁוּת הַרְבִּים לְרְשׁוּת הַיְחִיד שֶׁהוּא רְשׁוּת יְחִידוֹ שֶׁל עוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁפְּתוּב בְּזֶהר הַקְּדוּשׁ, וּבְשֵׁבֶת אֶסוּר הוֹצָאָה מֵרְשׁוּת לְרְשׁוּת וְכֵן כָּל הַמְּלָאכוֹת פְּלוּלִים בְּזֶה פְּנ"ל, כִּי בְּשֵׁבֶת אֵין בְּרוּר, כִּי קִדְשֵׁת שֵׁבֶת הוּא בְּבְחִינַת הַמְּתָן הַפְּנ"ל".

מדברים אלו גם מתבאר למה פתחה מסכת שבת ברשויות השבת; בשבת אין לעשות בירורים, כיוון שכל הברורים הינם העברה מרשות הרבים לרשות היחיד.

את היחס לרשות הרבים כרשות בני האדם, ניתן לבאר באמצעות הסתכלות של בני אדם שונים על העולם, תוך השוואתה לארבעת השומרים.

שומר חנינם - עושה טובה לבעל הבית ולא מצפה לקבל שכר על השמירה. לכן אחריותו מצומצמת בהתאם, והוא חייב לשלם רק אם פשע בשמירת החפץ.

שומר שכר - גם הוא עושה טובה לבעל הבית, אבל מקבל שכר על שמירתו. ממילא אחריותו גדולה יותר והיא כוללת גם גנבה או אבדה, אך הוא פטור במקרה של אונס.

שוכר - משתמש בחפצו של בעל הבית ונהנה ממנו, ומנגד הוא משלם לבעל הבית.

שואל - משתמש בחפצו של בעל הבית ונהנה ממנו אך אינו משלם כלום. בשל כך אחריותו על החפץ גדולה והוא חייב אף על אונס.

ראשית, ניתן לחלק בין השניים הראשונים העושים טובה לבעה"ב לבין השניים האחרונים הנהנים ממנו. כנגדם, ישנם בעולם אנשים שרואים בחייהם כלי לעבוד את השם, לקיים מצוותיו ולדבוק בו, ולעומתם כאלו שחיים כדי לחיות, להתענג וליהנות.

אם נקביל אותם לארבעת השומרים ניתן להגדיר זאת כך:

⁹ לקוטי הלכות שבת ז, ל.

שומר חינוס - מעלתו בכך שהוא משמש את הרב "שלא על מנת לקבל פרס" (אבות פ"א מ"ג)¹⁰. הוא לא מצפה לתשלום שכר עבור עבודת ד' וחי בתודעה שד' לא חייב לו כלום. עצם הזכות לשרת את ריבונו של עולם גדולה בעיניו מכל רווח כזה או אחר.

שומר שכר - יכול להיות פחות משומר חינוס באשר סיבת עבודת ד' שלו היא מכוח השכר והתועלת שתצמח לו מכך, אבל יתכן שיזכה במדרגה גבוהה יותר, כאשר הוא עובד את ה' "שלא על מנת לקבל פרס" אולם נוטל שכר כדי לשמח את בעל הבית המעוניין לתת לו שכר¹¹.

שואל - אמנם הדגל אותו מרים השואל איננו לעבוד את השם אלא ליהנות, אבל הלא גם השם רוצה ליהנות את בני האדם, כפי נוסח ברכת האילנות: בְּרוּךְ אַתָּה ד' אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶךְ הָעוֹלָם, שְׁלֵא חֶסֶר בְּעוֹלָמוֹ כָּלִים, וּבָרָא בּוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאֵילָנוֹת טוֹבוֹת, לְהֵנוֹת בְּהֵם בְּנֵי אָדָם.

ועוד טענה בפיו של השואל; וכי הקב"ה זקוק לנו? האם בידינו לעשות לו טובה?!

ויש לבאר שישנם שני סוגי שואלים: שואל רגיל לוקח חפץ מבעל הבית ומשתמש בו לבדו, אך ישנו גם שואל שמשמש בחפץ ששאל יחד עם בעל הבית. שואל זה פטור מאחריות אם יקרה משהו לחפץ. השואל המעולה הוא זה שבעליו עמו; ובמקרה שלנו שואל כדי לזכות בכך שבעל הבית יהיה עמו.

חכמינו מביאים שזו היתה הנהגת דוד המלך, ואפשר למצוא בתהלים הרבה ביטויים המבטאים יחס זה. דוגמא אחת מיני רבות: **וְאֲנִי תַמִּיד עֲמָךְ אַחֲזֶנּוּ בְיַד־יְמִינִי** (תהילים עג, כג). **השואל עומד בענווה גדולה מול השם**, ומרגיש את השגחת השם עליו. מביא **הקדושת לוי** (ליקוטים מד): "מה שאדם מבקש טובה וברכה, עיקר מבוקשתו כדי שיהיה לו להקדוש ברוך הוא כביכול נחת".

שוכר - גם הוא מסכים עם השואל שהשם חפץ ליהנות את בני האדם ובזה אנו משמחים אותו, לכן אין לו בעיה להתענג וליהנות בחיים. מתוך הכרת הטוב על כל הטובה שהשם

¹⁰ כתב הרמב"ם (הלי' תשובה פ"י, ה"א): "אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בקמיתת פדי שאקבל קל הנכרות הנתובות בה או פדי שאקנה לחיי העולם הבא, ואפרש מן העברות שהתורה תורה מהן פדי שאקבל מן הקלות הנתובות בתורה או פדי שלא אקרת מחיי העולם הבא".

¹¹ ערבי נחל מבאר זאת במשל: מלך רצה ליהנות את נתיניו ושלח את עבדיו לפזר אבנים טובות ומרגליות במדבר. לאחר מכן, הוציא כרוז בעיר שהמלך מבקש לסייע במציאת אבנים טובות שנפלו במדבר, והמסייע יקבל את שכרו. קבוצת מתנדבים יצאה למשימה, ובמשך מספר ימים יצאה לחפש את האבנים היקרות כשבסופו של כל יום חיפוש עבדי המלך היו משלמים לחברי הקבוצה כפי מה שמצאו. חברי קבוצה אחת כלל לא נגשו לקבל שכר וגם בין מקבלי השכר היו שהשכר היה המניע שלהם ולעומתם היו שנעמדו לקבל שכר כי הבינו שכך חפץ המלך ורצו לשמח אותו. אמר בלבו המלך, כיצד אדע מי הם? החליט המלך שביום המחרת כאשר יגיעו העובדים לקבל שכר, יודיע שהיום אין שכר, וציווה על עבדיו לרשום מי מקטר על כך ומי מקבל זאת בשמחה. כך גילה המלך מי הם אלו שלמרות שעמדו לקבל שכר, רצונם היה לשמח אותו.

מביא לנו, אומר השוכר לעצמו: "אני חייב לשלם כפי יכולתי". **השוכר הוא היחיד המשלם ומהנה את בעל הבית על החפץ שנתן לו ואף זוכה בנקודת מפגש עם ה' יתברך** שאין לשואל - בזמן התשלום.

כאמור, מסכת שבת פותחת ביציאות השבת ומתארת מספר מצבים של העברה מרשות היחיד לרשות הרבים. הדמויות במשנה הם בעל הבית והעני, כאשר בעל הבית רומז לקב"ה והעני אלינו, בני האדם. בעל הבית עומד ברשות היחיד והעני ברשות הרבים. יש שבעל הבית מוציא החוצה דבר מה לעני, הנהנה מחפציו של הקב"ה ויש שהעני מכניס ידו פנימה לרשות היחיד, בדומה לשומרים בחינם או בשכר, שעניינם להכניס לרשות היחיד, רשותו של בעל הבית. לעומתם יש עני המחכה שבעל הבית יוציא אליו את ידו, בדומה לשואל ולשוכר, שעניינם לקבל וליהנות מבעל הבית.

השבת מקשרת אותנו אל העולם המתוקן; בין אם בעל הבית הוציא ידו לחוץ ובין אם העני הכניס את ידו לפניים - מתחללת השבת. מבין ארבעת השומרים, השואל שבעליו עימו הוא המשובח ביום השבת; זהו העני הנכנס לרשות היחיד של בעה"ב ומענג את השבת יחד איתו.

כותב רבי נתן בליקוטי הלכות¹²:

"והנה כל השומרים כל מי שחוגר מתניו לשמר איזה דבר, אי אפטר לשמר הדבר בשלמות מכמה מיני הזקות שיכולים לבוא חס ושלום כי אם על ידי קדשת שבת קדש. כי עקר השמירה היא בשבת, כי זה ידוע שבימי החל יש להם שליטה, וכל הזקות והגנבות והאבדות והאנסים הכל כאשר לכל בא מהם, דהינו מהמזיקים. ובשבת אין להם שום שליטה כלל ועל כן אין אנו אומרים ברפת שומר עמו שראל בשבת, כי בשבת אין צריכים שמירה כמובא. ועקר השמירה שלנו בחל ממזיקי עלמא הוא רק על ידי קדשת שבת".

נמצא אם כן, שבקיום מצוות השם יתברך טוב שנדבק בדרכו של שומר חינם שאינו ממתין לקבלת השכר ועובד את השם עבודה מאהבה.

משומר שכר נוכל ללמוד לקבל מהקב"ה, אם וכאשר יחפוץ לתת לנו שכר על קיום מצוותיו.

מהשואל ומהשוכר נלמד לקבל בענווה את חסדי ה' ורב טובו שמרעיף עלינו; לא להתגאות ולחשוב שאנחנו עושים איזו טובה לה', אך לדעת להתענג וליהנות מהטוב שה' משפיע עלינו בלי ייסורי מצפון.

¹² חושן משפט, אבידה ופקדון.

השואל, שבעליו עמו, השובת עם בעל הבית ברשות היחיד, רומז לעתיד לבא, ביום שכולו שבת בו לא נצטרך להעביר חפצים בין רשות היחיד ורשות הרבים.

שיטה שניה: רשות היחיד - מקום מתוקן, רשות הרבים - מקום הטעון תיקון

ממילא, אם כן, העולם הזה דומה לרשות הרבים והעולם הבא לרשות היחיד כפי שמבאר 'באר מים חיים' (בראשית מא, א): "וידוע אשר מיעוט רבים שנים. ורומז על בחינת הקליפות והרע שהם נקראים רשות הרבים והם בבחינת שנים עלמא דפירודא מה שאין כן הקדושה נקראת רשות היחיד כי הוא אחדות האמיתי שהכל מתיחדים לאחד" ובמקום אחר כתב (במדבר ח, ב): "בחינת השבת שהוא בחינת הקדם בחינת רשות היחיד לעמוד תמיד לפני ה'".

אדמו"ר הזקן עמד אף הוא על עניין זה בספר התניא (ח"א, מג): "וזהו שנאמר (תהלים קמט, ב): 'ישמח ישראל בעושיו, פירוש, שכל מי שהוא מזרע ישראל, יש לו לשמוח בשמחת ה' אשר שש ושמח בדירתו בתחתונים שהם בחינת עשיה גשמית ממש. וזה שנאמר בעושיו, לשון רבים, שהוא עולם הזה הגשמי המלא קליפות וסטרא אחרא, שנקרא 'רשות הרבים' ו'טורי דפרודא', ואתהפכן לנהורא, ונעשים 'רשות היחיד' ליחודו יתברך באמונה זו".

כך אפשר להסביר את דברי רבי יוחנן האומר שבארץ ישראל אין רשות הרבים וכולה רשות היחיד (ערובין כב ע"א), כי ארץ ישראל הינה מקום מתוקן יותר משאר העולם, "עניי ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, יב).

את היחס לרשות הרבים כמקום הטעון תיקון, ולרשות היחיד כמקום המתוקן, ניתן ללמוד מהמציאות בימינו, כאשר השבת נפגעת במרחב הציבורי.

מהניסיונות לפגוע בשבת, ניתן ללמוד שאנו נמצאים בהזדמנות לעלית מדרגה כפי שכותב צדקת הצדיק (פסקה עו):

"בעת כשלון האדם ידע שבאותו עת הוא הכנה לאותו דבר לטוב, ואם יזכה באותה שעה יוכל לעלות למדרגה גדולה מאד, כפי גודל החטא שהיצר מסיתו כך הוא גודל הטובה שיוכל לקלוט אז. אם יהפוך תשוקה זו וחמדה זו לטוב, ומאותו ענין ממש הוא הטובה היפך הרעה. וכמ"ש בזוהר (פנחס רטז ע"א) כי בעת המבול היו ראויים לקבל התורה".

מעבר לכך, למדונו חכמינו (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) שכל אימת שאנו רואים שהדור חלש בתחום מסוים, מצווה להתחזק בו ביותר. מכיוון שכל ישראל ערבים זה לזה, כשאנו מתחזקים במצווה מסוימת אנו מעוררים ומחזקים את כולם במצווה זו.

עוד למדונו חכמינו שהופעת כוחות מתנגדים לדבר מה, מעוררים אותו לצאת לפועל ולהתחזק (כלי יקר במדבר יט, כא):

”שכך הוא בטבעיות שכל דבר אינו מתפעל כ”א מהפכו ולא ממה שהוא ממינו כדרך שהיצה”ר מתגרה יותר בישראל מבאומות ובת”ח יותר מכולם (סוכה נב ע”א), לפי שכולם הפכיים לו ע”כ הוא רוצה להתגבר עליהם, וזה טעם שסמוך לעליית השחר החושך מתגבר כי כל דבר מתפעל מהפכו דווקא”.

אם נוסיף הקפדה על איזו הלכה שעד כה לא כל כך הקפדנו, נוסיף כמה דקות מחול לקודש או נחוקק חוקים שיחזקו את מעמד השבת, אנו עלולים לפספס את הנקודה. הנקודה היא מעלת השבת. ישנם יהודים שלא רוצים עדיין לשמור השבת כי אינם מבינים את גודל קדושתה, ואינם מרגישים שהשבת היא חלק מרכזי בחלומם לחיות חיים מלאים ושמחים.

עם ישראל ישמור שבת בהמוניו כאשר ירגיש שהשבת נותנת לו יותר עונג ושמחה מהנסיעה לים. כשהוא ירגיש בשבת ”מנוחת שלום ושלחה והשקט ובטח”. כשהוא יחכה כבר לערב שבת שיוכל סוף סוף לכבות את הסלולרי, שבת מסביב לשולחן השבת עם כל בני ביתו, ללכת לבית הכנסת לשירת הבקשות וכיוצא בזה.

עם ישראל בחלקו עוד רחוק מהשבת אולי בגלל שאנחנו אולי לא מספיק נחים בשבת ומשתוקקים לבואה. **השבת היא חלום, היא חזון והיא שאיפה. היא עונג וגם שמחה. היא מעין עולם הבא. השם ברא העולם בשישה ימים ונח ביום השביעי ובוזה הוא עיצב את מגמת העולם וחלומו: להגיע ליום בו אין תיקונים ובעיות. אין טרדות ומחלות. יצירת יום השבת הביאה לעולם את חלום המנוחה. שום נופש בשום מלון לא יכול לספק את המנוחה לנפש כמו שבת המלכה.**

אותם המנסים לפגוע בצביון השבת, פוחדים ולחוצים מכך שיישאר האחרונים להתעלם מהשבת. כמו שחקיקה דתית לא תחזק את מקומה של השבת כך גם להפך; ניסיונות הפגיעה בשבת דרך החקיקה ברשויות המקומיות תשיג תוצאה הפוכה. שנים מספרים לנו שהמדינה לא מאפשרת לתושבים לחיות כפי שהם רוצים ולנסוע בשבת; אם האוטובוסים בשבת ייסעו ריקים מיהודים, יתברר שעם ישראל באמת אוהב את השבת.

פעם סיפר לי חבר איך נגמל מסיגריות: הוא קנה כמות גדולה של חפיסות סגריה ושם בבית בכל פינה. הרעיון שלו היה לשחרר את הלחץ; הנה, אם רק ארצה לעשן, יש לי סגריה בכל מקום. השיטה הצליחה וכך הוא נגמל מהעישון. יתכן שכך יקרה גם כאן; האפשרות והקלות לחלל שבת אולי דווקא תחזק את עם ישראל בשמירת השבת ובמציאת העונג והשמחה שבה.

ג. עובדין דחול או מנוחת שבת

בדורנו רבות מהשאלות ההלכתיות העולות בנוגע לשבת, נוגעות בשאלת עובדין דחול, קרי האם התר של מלאכה זו הינו בכלל "עובדין דחול" ויש לאוסרו או שהוא בכלל "וקראת לשבת עונג" ויש להתירו.

נחלקו בית הלל ובית שמאי אם אנו מצווים על שביתת כלינו בשבת (שבת יז ע"ב). נפסקה הלכה כבית הלל שאין אנו מצווים על שביתת כלינו בשבת (שו"ע רמו א), לכן פעולות שאנו עושים לפני השבת ומכוחן יעשו פעולות שנות בתוך השבת אמורות להיות מותרות. כך אנו מדליקים לפני שבת מכשירים שונים עם שעוני שבת, תאורה, מזגנים, תנורי חימום, מערכות השקיה, פלטת שבת ועוד.

ומה בדבר הפעלת אופה לחם אוטומטי לפני שבת שיספק לנו לחם טרי ישר לסעודה? הפעלת מדיח כלים לפני שבת שינקה את הכלים לאחר הארוחה? מכונת כביסה משולבת מייבש שתכבס את הכביסה שהביא שעה לפני שבת הבן שהגיע מהצבא? מכשיר תמונה דיגיטלית שמחליף את התמונות במשך השבת על הצג? האם נתיר נסיעה בשבת במכונית אוטונומית לבית הכנסת? האם נתיר שימוש בשבת ברכבת חשמלית קלה אוטונומית או מדרכות נעות כדי לעלות לרגל לבית המקדש? האם נתיר הפעלת מפעלים בשבת ללא כל נוכחות ומעורבות אנושית בנעשה בהם? ומה דין הסבה לשולחן שבת יחד עם בני משפחה הנמצאים בפינות אחרות של הארץ ומכשיר טכנולוגי יקרין אותם ממש לידנו, כמובן ללא כל פעולה מצדנו במהלך השבת?

אני לא יודע מה יכריעו גדולי ישראל בנושאים אלה, אבל השאלה היא, כפי שהגדרנו, אילו דברים המצאות ופיתוחים טכנולוגיים יתרמו להשגת האוירה של שבת, העונג והקשר עם השם ואילו חלילה ירחיקו אותנו ממקומנו, מעבר לברור ההלכתי הבסיסי בנוגע להתאמתם לדיני השבת השונים.

מוסכם על כל הפוסקים לאסור בשבת שימוש במחשב, טלוויזיה, וידאו וכדו' גם אם הפעלתם הינה מראש מלפני השבת, כי הם מוציאים את האדם ממקומו בשבת. נראה לי שיש לחלק בין מקרים שהיתר הפעולה עלול להוציא אותנו ממקומו לכאלה שדווקא היתר הפעולה יכול לתרום למנוחתנו ושלוותנו בשבת; מזגן, מדיח כלים, מסך דיגיטלי לבית הכנסת, מכשיר קירור/חימום מזון וכדו' התורמים לשלום ומנוחת השבת וחיבור למקומו נכון להתיר. לעומת זאת מכשירים שמטרת פעילותם לא לצורך השבת כמו מכונת כביסה נכון לאסור גם אם הופעלו מלפני השבת.

סיכום

מטרת השבת הינה להביא אותנו למקומנו. שמירת המקום הפיזי שלנו בשבת הינה אמצעי להשגת מקומנו הפנימי, והקומה שמעליה הינה להשיג את החיבור הנכון למקומו של עולם, לקב"ה. זה עובד גם הפוך; ההכרה בריבוננו של עולם שהוא מקומו של עולם, מאפשרת לנו גם למצוא את מקומנו הפרטי. החלום של שבת הוא להשיג "מנוחת אהבה ונדבה, מנוחת אמת ואמונה, מנוחת שלום ושלום והשקט ונחת, מנוחה שלמה שאתה רוצה בה". כדי להשיג את מקומנו, שומה עלינו להבדל בשבת מכל ענייני מלאכות ימי החול. לא לצאת ממקומנו. לא גודל המאמץ במלאכות השונות הוא הנושא, אלה היותן מוציאות אותנו מהמקום המתוקן, השקט והשלו שלנו.

ברמת החיים הפרטיים שומה עלינו להכניס ולקבל את השבת לפני בואה. ללבוש בגדים המיוחדים לה. להתהלך בנחת. לא לתת לטרדות היום יום להעסיק אותנו, ולראות כאילו כל צרכינו כבר עשויים. כיום עם כל רעשי הרקע והסחות הדעת אנו חייבים להקצות זמן להתבודדות ולשחרור מכל רעשי ימי החול. להתפלל להשם שיוריד לנו אורות של שבת ולתת לנשמה שלנו לדבר ולנגן.

במישור הציבורי, שומה עלינו ליצור עוד ועוד נקודות מפגש לציבור הרחב עם שבתות עומק. הציבור צמא לרוחניות ושלוה, אולם בחלקו לא זכה עדין לפגוש את השבת כמקום מפגש עם חלקי נפשו הפנימיים, עם גן העדן עליו הוא חולם. גם הציבור שומר המצוות שואף ומשתוקק ליתר רוחניות וקדושה. לתפילות שיפרטו על כל נימי נפשו, להתענג על השם. כך נמצא את מקומנו ונזכה להתענג על ה' בע"ה.

"השבת נועם הנשמות

והשביעי ענג הרוחות ועדן הנפשות

להתעדן באהבתך וביראתך

שבת קדש נפשי חולת אהבתך

שבת קודש נפשות ישראל בצל כנפיך יחסיון

ירון מדשו ביתך"

(יה אכסוף לרבי אהרן מקרליון)